

J A A N S E I M A N

UUTE KEELTE METOODIKA

ÜLDJOONTES

SAKSA KEELE
ALGÕPETAJAILE

1923.

JAAH SEIMAN

1919

UUTE KELLTE
METOODIKA

.....
H. Raudsep'a trükk Tallinnas,
Rataskaevu län. 6. Kõnetr. 18-15.
.....

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU
N 13650166

1959

Umbes aastat wiiskümmend tagasi hakati reaalkoole asutama ja ühes sellega ka uute keelte õppimise peale enam rõhku panema. Tarwidus uute keelte õpetajate järele kaswas. Tekkisid uued nõudmised keeleõpetuse alal. Õpetajalt nõuti kõige pealt, et ta õpetatawat keelt ise hästi tunneks ja peale selle, et ta teaks, kuidas wõõrast keelt tuleb õpetada. Wana ümberpanemise õppewiisi wõi meetodi järele töötajal ei olnud palju teadmisi tarwis. Koguni teisiti on aga lugu sellega, kes tahab osawalt õpetada, surnud wormidele elu anda, laste waimu harida ja neid õppimisele waimustada, see peab igatahes teadma, kuidas hea tagajärjega õpetada, ta peab wõõra keele õpetamise meetodidega tuttaw olema. Et selleks tutwunemiseks kaasa aidata, waatame lühidalt mõnda tähtsamat uute keelte õppewiisi.

Tallinnas, 27. juunil 1923.

Esimene jagu.

I. Grammatiline metood.

Selle õppewiisi teostajad püüdsid uute keelte õpetamist Ladina keele õpetamise taoliselt korraldada. Ladina wõi Rooma keel on aga surnud keel; nii siis wõeti surnud keele õpetamise wiis elawate keelte õpetamisele eeskujuks. Lühidalt: wormilik printsiip oli siin peaasi. Keelt pidi reeglite wõi keele seaduste najal ära õpitama. Õpetus ise algas tähestikuga ja häälikute wäljaraäkimisega; sellele järgnes sugusõna, nimisõna kõige oma käänatustega wõi deklinatsioonidega, omadussõna, asesõna ja siis wiimaks alles tegusõna. Selle järele algas üksikute lausete ümberpanemine. See oli just nii, nagu endistel aegadel gümnaasiumides Ladina keelt õpilastele pähe tuubiti; anti 5—6 ja wiimases klassis isegi 8 tundi nädalas, kuid resultaadid, mis sellega kätte saadi, ei olnud mitte kes teab kui suured. Grammatika oli peaasi, kus juures tegusõna, verbum, wiimasele kohale jäeti, ja just see on selle meetodi suurematest puudustest.

Koolile ei ole niisugune õppewiis mitte kohane, ta on lastele igaw, tüütaw ja toob neile wähe kasu. Õpetaja töö on aga niisugusel korral wäga kerge, sest et ta selle meetodi järele käies õpilastest kõige rohkem ühe lehekülje wõrra peab enam mõistma.

II. Meidingeri metood.

Meidinger sündis 1756 Frankfurtis Maini ääres; suri sealsamas 1822. Aastal 1783 andis

tema Prantsuse keele grammatika wälja, milles ta õppematerjaali samati ära jaotab, nagu me seda eelminewa õppewiisi juures nägime, nii et õpilane alles pooles raamatus tegusõna juure jõuab, kus wõõra keele lausete tarwitamine algab. Praktilistel põhjustel lisab ta siiski ühte ja teist tähtsamat ka lauseõpetusest juure, esiteks lause jaod, siis terwed laused, näit.: maja katus, das Dach des Hauses, isa wend, der Bruder des Vaters; linnud laulawad, die Vögel singen, lapsed õpiwad, die Kinder lernen j. n. e. Niisuguseid lause jagusid ja lauseid laskis ta hakatuses ümber panna ja pärast seda algasid harjutused. Esimese jao harjutuste juures ei olnud õpilasel muud midagi teha, kui puuduwaid sugusõnu wõi artiklid suusõnal ja kirjalikult juure lisada. Lausete ümberpanemist toimetas ta järgmisel wiisil. Näit.: Siin on selle wäikese poisi müts, kes praegu on wälja läinud, hier ist die Mütze des kleinen Knaben, welcher eben ausgegangen ist. Siin on, hier ist, müts, Mütze (Sugusõna „die“ pidi õpilane ise juure lisama), wäike poiss, kleiner Knabe, kes praegu on wälja läinud, welcher eben ausgegangen ist.

Kui ka sellel õppewiisil omad puudused on, peab siiski tunnistama, et Meidinger'i alatiste harjutuste tõttu on nii mõnelgi korda läinud wõõrast keelt ära õppida. Tema eeskujul hakkasid mitmed teised Prantsuse- ja Ingliskeele õpperaamatuid wälja andma. Meidinger'i peateenus seisab aga selles, et tema sõnaõpetust lauseõpetusest mitte ei eraldanud, waid mõlemad ühes koos läbi wõttis. Peale selle olid õpilastele tema wäljawalitud lookesed, auserlesene Histörchen, äratuseks, mille õppimise juures tema iseärenis palju rõhku wäljarääkimise, grammatika, suusõnalise ja kirjaliku jutustustamise peale pani, mis iga wõõra keele õppimise juures wäga tähtis on. Meidinger oli esimene, kes praktilisest elust sõnu ja lauseid omas õpetuses tarwitas.

III. Seidenstückeri ehk sünteetiline meetood.

Seidenstücker (sünd. 1765, sur. 1817 gümnaasiumi juhatajana) kirjutas oma õpilastele nõnda nimetatud algõpperaamatu, Elementarbuch, mis järgmistest osadest koos seisis: Sõnaraamatust, grammatikast ja lugemikust. Oma keeleõpetust alustas Seidenstücker lausega. Temal läks korda õpilasi nii seadida, et nad iseseisvalt töötama õppisid. Lause tuum on tegusõna, ja see tuli siin nüüd ühes nimisõnaga tarwitusele. Lause laiendus attribuudi, objekti j. n. e. kaudu tõi harjutustele uut materjaali juure. Selle wastu jäi aga wäljarääkimine kõrwale ehk küll ette- ja järeleütlemise harjutusi pidi käsitatama. Ka puudus kindel plaan õppematerjaali jaotamise ja wäljarääkimise suhtes. Seidenstücker ei annud mingisuguseid kindlaid juhtnõore, waid jättis üksikasjad kõik iga õpetaja enese hooleks.

K. Plötz (1819—1881) töötas selle raamatu ümber. Tema pani iseäranis rõhku wäljarääkimise, sõnade kogu ja grammatika peale. Materjaali käsitlemine sündis nii, et esite teatawa tüki lausetes ettetulewad sõnad, nende deklinatsioonid, konjugatsioonid (käänamised, pööramised) ja grammatika reeglid läbitöötati ja siis alles algas üksikute wõõra keele lausete harjutamine. Lõpuks wõttis ta weel oma õpilastega süstemaatilise grammatika kursuse läbi. Mõned nimetawad seda õppewiisi ka Plötzi meetoodiks.

IV. Prof. Lindneri ja Mageri meetood

on õppeaine jaotuses eelminewaga pea ühesarnane; wahe on ainult selles, et selle meetodi teostajad ajaloolist (hist.) grammatikat koolis wõõra keele õpetamisel kasutada tahtsid. Iseäranis tähelpanu juhtisid nad keelte wördlemise peale. Prantsuse keele õppijad pidid Prantsuse keele

sõnu, niipalju kui see wõimalik, Ladina keele sõnadega, Ingliskeele õppijad Ingliskeele sõnu Saksa, Prantsuse wõi Ladina keelte sõnadega wõrdlema. Selle juures nõudsid nad õpilastelt head wäljarääkimist ja tarwitasid kõne harjutustes tuumakaid näitusi.

Õpetlaste Lindneri ja Mageri meetodi järele pidi keeleõpetus olema ajalooline, wõrdlew ja loogiline (filosoofiline). Et seda kõike koolis täita, nõuaks niisugune õppewiis õpetajalt palju ettewalmistamist ja peale selle saaks tahes ehk tahtmata grammatika õpetuse keskkohaks.

V. Analüütiline ehk interlineaarne meetod.

Seda õppewiisi olla juudi rabbid Heebrea keele õpetamiseks tarwitama hakanud. Tuntud pädagoog W. Ratke oli ka üks selle meetodi poolehoidjatest. 18-ma aastasaja teisel poolel õpetati ja õpiti tema järele Prantsusmaal Ladina, Inglise ja Itaalia keelt. 1830 aastast peale tarwitati seda õppewiisi ka mitmes kohas Saksamaal. Selle meetodi esitajad olid Jacotot (Shakotó) Pariisis, Hamilton Dublinis ja Robertson Inglismaal.

Iseäralik selles meetodis oli see, et õpilastele wõõras keeles kergeid lugemise tükka üles anti, mille sisu neile emakeeles tuttaw oli; nii wõeti selleks otstarbeks tihti piibliloost jutustusi, kus igale wõõra keele sõnale ümberpanek juure lisati. Näituseks wõtame Hamiltoni järele paar Ladina keele lauset. *Initio omnium rerum fuit* ^{Alguses} ^{kõikide} ^{asjade} ^{oli} *verbum,* *verbum apud Deum fuit;* *Deus fuit* ^{sõna,} ^{sõna} ^{juures} ^{Jumala} ^{oli,} ^{Jumal} ^{oli} *verbum.* (Kõikide asjade alguses oli sõna; sõna ^{sõna.}

oli Jumala juures; Jumal oli sõna.) Nii kui sellest näha, kirjutati lausetes iga sõna alla tema tähendus joonte wahele, mispärast seda õppewiisi

ka joontewaheliseks (interlineaarseteks) meetodiks kutsutakse. Niisugune ümberpanek ei ole küll ladus, kuid õpilane saab siiski tema mõttest warsti aru. Kõige esite sai käsitataw lause loetud, ette öeldud ja järele räägitud, ümber pandud ja pähe õpitud. Siis tehti sõna ja lause analüüs, kus juures deklinatsioonid, konjugatsioonid ja lauseõpetus läbi wõeti. Oli nii üks lugemise tükk kätte õpitud, siis mindi selsamal kombel edasi.

Täiskaswanud, keeleteaduses edasi jõudnud isikud on selle meetodi järele kaunis hea tagajärjega töötanud, kuid koolis ei kõlba ta ometi mitte. Peab tähendama, et selle õppewiisi järele palju raamatuid ilmus nii koolile, kui ka iseõppijaile.

VI. Näitlik meetod.

Selle õppewiisi järele ei tohi õpilased wõõra keele tundides sõnagi emakeelt kuulda ega rääkida. Neid peab algusest peale wõõras keeles õpetama ja nad ise peawad ka seda keelt tarwitama. Fricke ütleb omas kaswatus-teadlises õpetuses selle kohta: „Nii õpiwad õpilased aasta jooksul mitu tuhat sõna, sõnawormi ja lihtsat lauset, mille sisu nad täiesti mõistawad ja mida nad niisama kergesti ja kindlasti tarwitada oskawad, nagu oma emakeel-seidki sõnu“, mis aga lõepoolest suur eksitus on. Selle meetodi isa on A m o s K o m e e n i u s, kes oma „Orbis pictuse“ (ilm piltides) ja sellele järgnewate õpperaamatute abil Ladina keele õppimist kergendada püüdis. Komeeniuse eeskujul töötasid Prantsuse keele õpperaamatute kallal philanthropistid, ja nimelt algkooli tarwis Basedow, kuna Aug. Herm. Franke sellel alal kõrgema kooli eest hoolt kandis. Umbes 1860 a. ümber hakati Saksamaal iseäralise agarusega näitliku meetodi järele wõõra keele õpperaama-

tuid wäljaandma ja isegi kaunis hea tagajärjega. Iseäranis tuleks siin kohal nimetada Ducotterd Frankfurtis Maini ääres oma tööga „Kuidas tuleb näitlikku õppewiisi Prantsuse keele algõpetuses tarwitada.“ Wõõra keele algõpetuse aluseks wõttis ta Wilke pildid ja andis oma ametiwendadele nende käsitamise kohta seletust. Natukene hiljem töötasid peaasjalikult selsamal kombel wennad Lehmannid, kelle kirjad alguses iseäranis Lõuna-Saksamaal palju poolehoidjaid leidsid, kuid umbes 20 aastat hiljem wõitsid nende ideed üleüldist tähelpanu.

Näitliku meetodi põhimõte seisab selles, et õpilastele kõige lähemast ümbrusest (kooli klass, uks, aknad, lauad, keha, riided, õue, aed j. n. e.) asju nimetatakse ja nende abil liht lauseid kokku seatakse. Pärast seda hakatakse piltide järele õpetust andma ehk kergeid lugemise tükka käsitama. Kirjalikud tööd jääwad hakatuses kõrwale; sest selle õppewiisi peasiht on õieti suusõnalik õppimine ja raamat tehtakse alles siis lahti, kui seda, millest kõrw ja suu on jagu saanud ehk teisiti öeldud, millega kõrw ja suu hästi harjunud, ka silmale usaldada wõib. Seda õppewiisi nimetatakse ka Berlitz'i meetodiks, sest Berlitz'i koolides õpetatakse selle järele edukalt Saksa, Inglise, Prantsuse ja weel teisa wõõraid keeli.

Käesolew õppewiis näikse õige loomulik olewat juba sellepärast, et ta joonelt õpilase kõrwa wõõraste häälikutega harjutab ja keelt mitte mõtteta sõnadesse ning lausesse ei tükelda, waid teda omas elawas koosseisus kõneharjutustega tundma õpetab, selle juures grammatikat mitte rohkem, kui hädasti waja, tarwitades, nii et keele sisu ikka konkreetseks jääb ja laste arusaamisele mingisuguseid takistusi ei tee. Ka ümberpanemist tarwitatakse siin wähe, sest et see elawa keele õppimist mitte ei edenda. Ainult nõuab see õppewiis niisuguseid

õpetajaid, kes ise wõõrast keelt, mida nad õpetawad, täiesti tunnevad. Peale selle peaksid õpilaste ümbruses kõik teatawat wõõrast keelt kõnelema, nii et õpilased ka peale tundide alatisse harjutusesse jääksid; sest keele õppimine nõuab palju, palju harjutust ja aega. Et aga õpilasel ainult mõne tunni jooksul nädalas wõimalik on wõõrast keelt õppida ja ennast selles harjutada, siis unustab ta muidugi warsti õpitud sõnad ja kõnekäänud ära. Iseäranis täiskaswanute juures wõime meie tähele panna, kui ruttu suusõnalist wõõra keele tarwitamist wõib unustada. Sellest järgneb siis meile ja meie oludele, et meil koolis ei ole wist mitte wõimalik wõõrast keelt kui räägitawat, waid kui kirjanduskeelt (literarische Sprache) ära õppida. Teatud oludes aga wõimaldab nättliku meetodi tarwitamine heade tagajärjedega töötamist; teda tarwitatakse ka käesolewal ajal õige edukalt niisugustes koolides, kus klassides õpilaste arw wäike on. Iseäranis wõib seda õppewiisi era-tundide andjatele soowitada.

Selle meetodi järele ilmus palju Prantsus- ja Ingliskeele õpperaamatuid, mille hulgas Gouin'i oma sellepärast kõige tähtsam on, et tema sisemise wõi waimlise ettekujutuse peale rõhku paneb, kuna teised wälimist ettekujutust tarwitawad. Gouin'i põhimõte oli: Õpilane peab wõõras keeles õppima nii mõtlema, nagu emakeeles; tema peab seda, mis ta räägib, ka tegelikult näitama, see on: kõneledes töötama ja töötades kõnelema. Sõnu, mida ta õpilastega tahab läbi wõtta, jaotab ta gruppedesse wõi seeriatesse, nagu perekond, loodus, käsitöö jne. Neist sõnadest seatakse siis wõõras keeles üksikud laused kokku, mis õpetaja lastele kätte õpetab. Õpetus ise sünnib järgmiselt: (Näitus Saksakeele tunnist.) Õpetaja ütleb: „Schließe die Tür! Pane uks kinni!“ Õpilane tõuseb üles ja kõneleb, mis ta teeb: „Jch gehe zur Tür.

Mina lähen ukse juure. Ich bin bei der Tür.
 Mina olen ukse juures. Ich hebe den Arm.
 Mina tõstan käe ülesse. Ich fasse den Türgriff
 an. Mina võtan ukse käerauast kinni. Ich
 schließe die Tür. Mina panen ukse kinni.

Peab tunnistama, et ka Gouin'i õppewiis, mille juures väga vähe rõhku foneetika ja grammatika õppimise peale pannakse küll üksik-õpetusele kõlbab, kuid koolides, kus klassis 30—40 või rohkem õpilast, on kaunis raske tema järele õpetada. Üldiselt wõttes on näitlik meetod üks kõige parematest, mis me siia maani oleme tundma õppinud.

VII. Analüütiline—induktiivne meetod.

Umbes 1875 aasta ümber hakati Saksamaal uute keelte õpetamise suhtes uusi korraldusi tegema. See tuli sellest, et pärast Saksa-Prantsuse sõda rahwuswaheline läbikäimine kiiresti suurenes ja uute keelte tarvitamine kaswas. Ilmusid mitmesugused nõudmised ja nende rahuldamiseks mitmesugused juhtnöörid. Ülikoolidelt nõuti, et nad uute keelte õpetajaid rohkem ette walmistaksid ja neid hääle füsioloogiaga või foneetikaga, see on hääleõpetusega põhjalikult tutvustaksid.

Selle reformi liikumise eesotsas oli Marburi professor Viëtor, kes ühe raamatukese „der Sprachunterricht muß umkehren,“ — keeleõpetus peab ümber pöörma — wälja andis. Selle ja teiste kirjade tõttu läksid keeleteadlaste wahel õppewiisi asjus mõtted lahku, tekkisid waielused, mis umbes aastat 20 kestsid. Lõpuks lepiti uue meetodi suhtes kokku. Ühised nõudmised, mis asjatundjate enamus wastu wõttis, olid järgmised: 1) Harjutusi wäljarääkimises toimetataku hoolikalt ja plaanikindlalt, seal juures foneetikat tarwitades. 2) Näitlik meetod ühes lugemisega olgu õpetuse keskkohaks.

3) Wähem grammatika õpetust, rohkem lugemist.
 4) Wähem kirjalikka, rohkem suusõnalikka harjutusi; õpitavas võõras keeles loetud tükkide sisu jutustamine. 5) Suusõnalised harjutused olgu algusest peale esimesel plaanil.

Uuema aja keelte meetodika õpetajail on peaaegu niisamasugune eesmärk; väike wahe on ainult selles, et nad oma õpperaamatuid algõppijaile näitliku õppewiisi järele kokku seavad, mis õpilaste tööd igatahes lõbusamaks teeb, muidu aga analüütilise — induktiivse meetodi põhimõtteid eeskujuks võtavad.

Selle uue meetodi poolehoidjate seas leidub kaks woolu. Ühed seletavad: Õppija peab enne kuulama ja rääkima, siis lugema ja kirjutama. Mitte raamatust keele juure, vaid ümberpöörduvalt. Ümberpanekuid emakeelest võõrasse keele ei ole tarwis, küll aga tuleb õpilasel seda jutustada, mis ta võõras keeles loeb. Teised jälle ütlevad õigusega: Võõraste keelte tarvidusväärtust ei tohi mitte nii etteotsa seada, et selle läbi õpilase üldine waimuharidus hoolestusse jääks. Head väljarääkimist ja suusõnalikku keelemõistmist on ju tarwis õpilastelt nõuda, kuid selle juures ei tohi mitte kogu õpetuse peasihti kahe silma wahele jätta, ei tohi mitte unustada seda seisukohta, mis võõral keelel terwes õppekawas teiste ainetega võrreldes on. Meie koolid ei ole mitte keelekoolid, vaid kõige pealt ikkagi kaswatuskoolid, ja sellepärast peab iga õppeaine, seal hulgas ka uued keeled, sellele kõige kõrgemale eesmärgile jõudmiseks kaasa aitama.

Wiimaks jõuti järgmisele otsusele: Kooli klassides, kus õpetaja korraga hulga lastele tunde annab, ei ole mitte wõimalik võõrast keelt nii ära õppida, et õpilased seda hästi suusõnalikult tarwitada wõiksid; et nad võõras keeles mõtlema õpiksid, see on wõi-

matu nõu'da. Emakeel olgu abiks wõõra keele õppimisel. Ka ümberpanekuid wõõrast keelest emakeele on tarwis, nad kontrolleeriwadlaste arusaamist. Wõõra keele õpetust tuleb alustada näitlikumetoodi järele, lähemast ümbrusest asju nimetades ehk piltide abil ühes rääkimise harjutamistega. Mittewõõra keele rääkimine, waid temast arusaamine olgu õpetuse eesmärk. Wäljarääkimist harjutatakse lugemise tundides; niisamuti wõetakse ka neis tundides grammatikat selleks ette kirjutatud jaokeste kaupa läbi. Nii sai siis uute keelte õpetamiseks, reformerite wõi õpetajate parandajate täiendustega, näitlik metood määratud, millega meie juba eelpool tutwunesime.

Teine jagu.

I. Eesmärk ja ülesanne.

Juba eelpool tähendasime, et uute keelte tarvitamise ja otstarbe kohta kahe sugused arvamised maad on wõtnud. Ühed soowivad prakti list keeleteadmist; teised nõuawad, esimene ja peaesmärk seisku selles, et õpilane wõõra keele tundmise, see on lugemise, tõttu rohkem üleüldist waimuharidust omandaks. Ühed waatawad uute keelte kui rahwuswahelise läbikäimise, — teised kui kultuuri abinõu peale. Igatahes on tarwis nõuda, et wõõra keele õpetus, nii kui iga teine kooliõpetuski, selleks kaasa mõjuks, et kõigi õpilaste jõud ühtemoodi areneks. Meie peame ikkagi kooli seisukohalt waatama. Õpilased harjutagu endid suusõnalikult ja kirjalikult; kuid praktilise keeletarwiduse juures ei tohi me mitte unustada kõrgemat, kaswatusteadlist, tõsist eesmärki wõõra keele õpetamise juures.

II. Wõõra keele õpetuse algus.

Wõõra keele õpetus algab kuuldawast häälest, räägitawas^t keelest. Esimene õpetus on suusõnalik. Esimesed laused ütleb õpetaja õpilastele ette, laseb neid üksikult ja kooris omale järele rääkida ning õpetab neid lastele kätte, ilma et ta seal juures raamatut tarwitaks. Alles siis, kui õpilased esimestest wäljarääkimise raskustest üle on jõudnud, mis umbes kolm kuni kuus nädalat kestab, wõetakse kirjakeel käsile; alles siis hakatakse suusõnalikult kätte õpitud materjaali lugemise ja

õigestkirjutuse harjutustega kindlustama, kus juures kõige lihtsamat grammatikat tarwitatakse. Sünnib õpetus näitliku meetodi järele, siis mindakse ülemal tähendatud wiisil edasi, nii et esiti suusõnalikult töötatakse ja siis alles klassi tahwel ja raamat tarwitusele wõetakse. Analüütilise — induktiivse õppewiisi kasutamisel on aga nüüd lugemise tükk keskkohaks. Kõik keeleharjutused, lugemine, rääkimine ja kirjutamine wõetakse läbi lugemise tüki käsitamisel.

III. Wäljarääkimine.

Waatame edasi, mis meil kõige enne wõõra keele, käesolewal korral Saksa keele, õpetamise juures peale eelpool öeldud tähele panna tuleks. Õpime meie wõõrast keelt, nimelt elawat keelt, siis peame oskama seda ka nii wälja rääkida, et teised meist aru saaksid. Mis puutub Saksa keele wäljarääkimisesse, siis peab tunnistama, et see meie õpilastele mitte iseäralikka raskusi ei sünnita. Saksa foneetika on meile igatahes palju kergem kui Wene oma. Siin kohal ei ole wõimalik foneetikat wõi hääleõpetust algusest lõpuni kõige tema peensustega läbi wõtta. Waatame ainult seda peajoontes, mis Saksa keele õpetajale hädasti tarwis teada. Kes aga Saksa, Inglise ja Prantsuse foneetikaga ja nimelt Saksa keele wäljarääkimisega lähemalt soowib tutwuneda, see ostku omale järgmised raamatud: 1) Kleine Phonetik des Deutschen, Englischen und Französischen; 2) Wie ist die Aussprache des Deutschen zu erlernen und 3) Deutsches Lesebuch in Lautschrift von W. Viëtor. Peale selle soowitaksin ma weel igale Saksa keele õpetajale lugeda „Die deutsche Sprache“ von Prof. O. Behaghel.

Saksa tähestiku wõi alphabeedi peale pilku heites leiame seal järgmised tähed, mis meie Eesti tähestikus puuduwad: c, C räägitakse ä, e, i ees kui ts, teiste täishäälikute ees kui k wälja,

näit. Caesar, Cicero, Cato, Catilina (Kato j. n. e.).
 ch, Ch = ich, Kirche = Kirjhe; Christus = Kristus.
 ch räägitakse s ees kui k wälja, näit. die
 Wichse, wiks; wachsen, wuchs, kaswama, kaswas.
 ck = kk, näit; necken = nek-ken, pilkama. f. F
 „die Feder, der Fuchs, finden, sulg, rebane,
 leidma. q, Q, qu = kw. q tarwitatakse ainult
 u-ga ühenduses ja räägitakse kui kw. wälja, näit.
 die Qual (kwaal), das Quadrat (kwadraat), piin, ruut
 v, V = f der Vater, der Vogel, vor, isa, lind, ees.
 sch, Sch — w Wene k., schreiben, der Schorn-
 stein, kirjutama, korsten.

ß = ss, das Faß, saß, daß, tonn, istus, et.

tz = zz, die Katze, schwatzen, kass, lobama.

z, X = ks, Max, Maks, Xerxes, Kserkses.

y, Y = ü, das Gymnasium, gümnaasium.

z, Z = ts, zeigen, die Zunge, näitama, keel.

ph, Ph = f, empfehlen, die Physik, soowima etc.

Nüüd peatame nende häälikute juures, mis
 küll meie tähestikus olemas on, kuid mis Saksa
 keeles wäljarääkimisel teistmoodi tarwitatakse.
 Wõtame kõige esiti kaashääliku, konsonandi, g
 käsile. G räägitakse sõna algusel ja keskel ikka
 kui g wälja, näit.: gehen, sagen; kuid sõna
 lõpul kuuldub koguni teine kaashäälik, näit.:
 der Tag, ich mag, er lag = Taahh, maahh,
 laahh. ng räägitakse kui ŋ (ng) wälja, näit.:
 lange, lang, sang ning kõlab niisama, nagu Eesti
 sõnades kange, kang, hing j. n. e.

Festi keeles ei pane me mitte terawat rõhku
 h wäljarääkimise peale; mitme sõna algusel
 kirjutame meie h, aga wäljarääkimisel jätame ta
 hoopis wälja, näit.: hobune, hoone, räägime pea
 kõik obune, oone; ainult mõne sõna alguses
 kuuldub wäljarääkimisel h. selgesti, nagu näit.
 sõnas „helde“. Koguni teine lugu on selle
 poolest Saksa keeles. Seal räägitakse h silbi
 hakatusel selgesti wälja, näit.: heben, hören,
 das Gehör, kuna teda silbi lõpul ainult eesmi-
 newa hääliku pikendamiseks tarwitatakse, näit.

dehnen, lehren = deenen, leeren. Siin pean tähendama, et Saksa keeles küll peale tun (tegema) ja sein (olema) kõik tüwitegusõnad kahesilbilised on, kuid wäljarääkimisel tarwitakse neid kui ühesilbilisi sõnu, näit. sehen = sehn, gehen — gehn, heben = hebn etc.

e-d tarwitatakse i järele silbi pikenduseks, näit.: spielen = spiilen, siegen = siigen, lieber = liiber j. n. e. Kaksiktäishäälikut ei tuleb hästi tähele panna. e-d i ees ei räägita mitte kui e, waid peaaegu kui a wälja, näit. das Ei = Ai, mein = main, dein = dain, klein = klain j. n. e.; ainult silpides r-e ees räägitakse e kui ä (a Umlaut) wälja, näit.: lernen, erlernen, werbergen j. n. e.; selle wastu kui e: lesen, reden, ehren j. n. e. g. ja j. räägitakse Prantsuse laensõnades kui Wene ж wälja, näit.: genieren, ajour.

Nagu teada, on lihtsad täishäälikud kahe-sugused: 1) eeshäälikud i, e, ä, ö, ü. Nende hääldamisel on keel ettepoole sirutatud. Neid räägitakse wälja niihästi pikalt, kui ka lühidalt. 2) tagahäälikud on a, ö, u. Nende hääldamisel on keel tahapoole tõmmatud. Ka tagahäälikud wõiwad olla pikad ehk lühikesed, näit.: du = duu, die Spur = spuur, tun = tuun; aga der Hund = hunt, der Mund = munt, und, bunt, brummt. Sellest näeme: järgneb wokaalile kaks wõi rohkem konsonanti, siis räägitakse teda lühidalt wälja, kuna ta ühe järgnewa konsonandi ees (peale eessilbi an, un j. n. e) pikk on. Täishäälikute a ja u wahel on o. Siin paar näitust u mõjust a peale. Das Haus, das Auge, die Maus. Eelminewates sõnades järgneb a-le u, ja selle tõttu räägitakse a u ees peaaegu kui o wälja, nagu das Hous, das Ouge, die Mous. Analoogiline mõju on ka e-l. Selle kohta üks näitus. Wõtame sõnad: der Bach, die Rose, das Buch ja tarwitame neist järgmised muuted: die Bäche, Röslein, Bücher, siis näeme, et e regressiivsel mõjul eesminewas silbis a-st ä,

o-st ö ja u-st ü saab. Ka progressiivne mõju wõib e-l olla, näit.: der Darm, die Gedärme, schwatzen, das Geschwätz.

Konsonandid on kas kõlalised ehk kõlatumad. Kõlalised kaashäälikud on niisugused, mida me kõlawalt ehk lauldes wõime kuulda wale tuua; need on w, l, j, r, m, n. Nendehulka kuulwad osalt ka weel 1) s, näit.: singen, sagen, reisen j. n. e., sõnas reißen aga mitte. Siin juures tuleb tähendada, et Saksa s-e räägitakse üleüldse umbes nii wälja, kui Wene s, знать, ehk nagu meie s-e oma sõnade keskel tarwitame, näit.; esimene, usin, susi, kuna ta meil sõna alguses kõwemini kõlab: saama, saun. 2) g, a, o ja u järele, näit.: Tage, Vogel, Auge; neis sõnades on g kõlaw, sõnas Tag aga mitte. 3) d näit.: dose, leiden kõlaline, aga sõnas leid kõlata. 4) b on ainult silbi algusel ja keskel kõlaw, aga silbi lõpul kõlata: bei, aber, aga ob, ab.

st. ja sp räägitakse sõna alguses kui scht ja schp, silbi keskel aga kui s wälja, näit.: der Stuhl = Schtuul, die Spinne = Schpinne, aga ich lese, er lispelt. Lääne-Saksamaal räägitakse ka osalt st ja sp kui st ja sp wälja, näit.: über Stock und Stein, aga mitte über Schtock und Schtein.

Kes wana Kreeka ehk Ladina keelt on õppinud, teab, et nendes keeltes aktsendi tarvitamine kindla reeglite järele sünnib, kuna see Wene keeles enam juhusline on. Eesti keeles lasub pearõhk sõna esimesel silbil: sööma, jooma, wárandus, wárandused; niisama on see ka Saksa keeles: essen, trinken, der Réichtum, die Reichtümer. Algab aga mõni sõna eessilbiga, siis jääb pearõhk sõna tüwisilbi peale: mögen, sellest vermögen, hássen, verhásst; séhen — erséhen, trinken — betrunken, die Schwester — die Geschwister jne. Mõned erandid on küll olemas, aga neid on

wähe, näit.: der Érzengel, der Urlaub, die Mißernte ánkommen jne.

Mis puutub laensõnadesse (Lehenwörter), siis peab ütleva, et neid Saksa keeles iseäranis palju on ja et neid nii wälja rääkida püütakse, kuidas nad alguskeeles kõlawad, näit.: Ladina keele transportäre — transportieren, auditorium — das Auditorium, minister — der Minister — der Diéner j. n. e., kuid iseäralikka raskusi ei sünnita nad juba sellepärast mitte, et ka meil kaunis hulk sarnaseid laensõnu tarwitusel on.

Nii oleme siis lühidalt üldistes peajoontes Saksa hääleõpetust tundma õppinud, et selle järele õpilastega keele harjutusi ette wõtta ja neid keele tundmises nii juhtida, et nende kõnest igaüks aru saaks; peale selle peame neile wäsimata ette ütleva ja ühtlasi järelrääkimist terawasti kontrolleerima. Ka oleks õpilastele wäga kasulik, kui õpetaja neile wahetewahel mõne minuti jooksul teoreetilisi juhatusi häälikute kohta annaks. Lõpuks weel üks asi. Tahame meie õpilastelt head wäljarääkimist nõuda, mis ka meie kohus teha, siis on igatahes tarwis, et me ise seda keelt, mis meie õpetame, hästi tunneksime; ainult siis wõime meie hea tagajärjega töötada.

IV. Sõnakogu ja grammatika.

1) Wõõra keele õpetamise juures tuleb juba algusest iseäranis rõhku sõna- ja lausekogu peale panna, milleks meie mitmesugustest näitustest, kõneharjutustest ja lugemise tükkidest kogutud tagawara ära kasutada wõime. Sõnades, mis me õpilastele ette ütleva, mida me neid korrata laseme, seame kohe keeleharjutuseks liht laused kokku. Niisugused laused olgu igapäewasest elust wõetud. Seidenstückeri põhimõte, õpilastele kõige lähemast ümbrusest harjutusi

anda, on ka nüüd weel maksew. Nii siis tarwitame sõnu kooli klassist, perekonnast, majast, aiast j. n. e. Ütleme, kooli klass ja elutuba, wiimane pildi järele, on läbi wõetud. Siis küsime lastelt: Welche Gegenstände sind in deinem Wohnzimmer? Missugused asjad on sinu elutoas? Wo stehen die Tische, die Stühle, der Schrank? etc. Kus seisawad lauad, toolid, kapi? j. n. e. Wieviel Fenster sind in deinem Wohnzimmer? Mitu akent on sinu elutoas? Beschreibe mir dein Wohnzimmer! Kirjelda mulle oma elutuba!

Oleks wäga soowitaw, kui näitliku õpetuse tarwis kas Hölzel'i pildid ehk muud teised pildid klassis ripuksid. Piltide waral wõiks tihti seda korrata, mis õpilased lugemise tükkides on tundma õppinud ehk ümberpöördult. Peab tunnistama, et niisugune kordamine palju kasulikum on, kui mehaanilik päheõppimine, mis laste isetegewust takistab. Lapsed armastawad pilta waadata ja keegi wist ei kahtle, et pildid ka wõõra keele õpetuse juures heaks abinõuks on. Niisamuti wõiks õpetaja tunnis algõppijaile mõne kerge laulu wiisi abil wõõra keele sõnade väljarääkimist ja kätte õppimist kergendada. 1913 a. andis Dr. Walter Frankfurtist Maini ääres selle üle Peterburis uute keelte õpetajaile seletust ja näitas kahes proowitunnis, kuidas lapsed lauldes Prantsuse ja Ingliskeele sõnu ning lauseid ruttu õpiwad meeles pidama.

Kõikide eelpool nimetatud harjutuste juures peame tegusõna, kõne hinge, silmas pidama ja tema pööratustega lapsi tutwustama. Mis puutub abstraktilistesse wõi mõttelistesse sõnadesse, siis wõiks nende tähendust õpilastele küll näituste waral selgeks teha, kuid see wõtaks rohkesti aega; igatahes on palju kergem emakeelt abiks wõtta ja ütelda, näit: Saksa keele „traurig“ on Eesti keeles „kurb“. Siin wõib wastu ja poolt waielda, kuid lõpuotsuse tehku iga õpetaja ise.

2) Umbes neljasaja aasta eest ütles Ratichius warase süstemaatilise grammatika õpetamise kohta: „Esiteks korja wili kokku ja siis waata, kuidas teda kotti wõid panna“. Üks teine koolimees hüüab: „Unustage grammatika, et teie takistamata kõneleda wõiksite.“ Sellega tahab ta ütelda, et meie iga sõna tarwitamise juures mitte grammatika seaduste peale ei tohi mõtelda, waid peame sõnu oskama kõnes tarwitada ilma selleta. Kui meie jalgrattal sõites alati selle üle järele mõtleksime, kuidas ratast juhtida, siis sünniks tõesti mõni äpardus. Juhatusi on aga siiski tarwis, ja nad peawad meile nii omaks saanud olema, et nende täitmisel meil nende üle mõteldagi waja ei ole. Nii on ka grammatikaga, ilma milleta on wõimata endale head keele õpetust ette kujutada. Kuidas meil koolis wõõra keele grammatikat, kui palju ja mis järjekorras tuleb õpetada, see peab juba õpperaamatus kindlaks määratud olema. Sõnaõpetus ja tähtsamad nähtused lauseõpetusest wõetakse lugemise- ja kõne harjutuste puhul aasta paari jooksul läbi. Siis algab lugemine, jutustamise ja kirjalikkude harjutuste kõrwal ka süstemaatilik grammatika õpetamine. Kuid tõtata ei ole ka siin tarwis: mis meie ruttu õpime, seda ka ruttu unustame.

Allikatenä on tarwitatud:

- 1) Forssmann'i uute keelte ülemkooliõpet. kursuste loengud Peterburis.
- 2) Schwochow, H. Kurzgefaste Methodik des fremdsprachlichen Unterrichts.
- 3) Viëtor, W. Kleine Phonetik des Deutschen, Englischen u. Französischen.
- 4) Fleischut ja teised.

Hind 40 marka.

